

L. DAMTA ÁRON

Költők és/vagy fűzfapoéták a 19. században

Zonda Tamás: *Nagyok árnyékában;*
Lisznyai Kálmán válogatott versei

Zonda Tamás eredeti foglalkozását tekintve pszichiáter főorvos. Évtizedeken keresztül szakmájában dolgozott, kutatott. Öngyilkossággal foglalkozó könyvei országos visszhangot keltettek. Ne csodálkozzunk hát, ha az utóbb megjelent könyveiben tudományos megközelítésben is keresi a választ a fentiekre. Azt mondja: az idegrendszer állandó készenléti állapota felelős azért, hogy reakció jöhessen létre. Ebből következően egy adott népesség, nemzet „centrális zsongja” a kultúra, ennek egyik szelete pedig az irodalom, mely ösztönzi az alkotókat.

Másrészről Zonda költőként is jelentőset alkotott. Kezdetektől tagja a ballassagyarmati Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Első verseit a hetvenes évek második felében hozták a lapok. Első önálló kötetét *Nincs Félelem* címmel a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki 1988-ban. Ekkortól tagja a Magyar Írószövetségnek. A második verseskötete, a *Történelem* rá négy évre jelent meg a Kráter Kiadó gondozásában. Bár az utóbbi években többnyire hallgat a múzsa, olykor születnek versek, és egyéb szövegeiben sem lett hűtlen a szépirodalomhoz.

Mindezek tükrében Zonda témaválasztása magától értetődő. A *Nagyok árnyékában* kötet alcíme: *Kismesterek és fűzfapoéták a XIX. századi Nógrádban*. Bevezetőjében azt írja: „Kissé hálátlanul

mindig csak a nagy alkotókról beszélünk, keveset szólunk az értékes másodvonalbeliekről, és alig esik szó a kismesterekről. Pedig a nagy festő-géniuszok műhelyében is ott dolgoztak a tanítványok (tanoncok), a nagymesterek műveinek részleteit sokszor ők alkották, többségük nevét nem is ismerjük, pedig sok-sok ecsetvonással, rész-

lettel ott vannak a nagy művekben.” A szerző nehéz feladatra vállalkozott, mert ugyan bőséges választék áll rendelkezésére, kezét megkötötte a földrajzi behatároltság, másrészt a dilettánsok, fűzfapoéták sokasága közül kellett kiemelnie az értékelhető műveket, szerzőket. Egyesek népieskedtek, mások száználmas próbálkozásokat tettek az eredetiség felé. Alacsonyabb szinteken jellemző volt a modorosság, az ömlengés, a mesterkéeltség (ma is így működik ez a dilettánsok, fűzfapoéták körében).

Baloghy Dezső levéltárigazgatóval indul a kötet. A nagy műveltségű férfi nyelvészeti és etimológiai kutatásokat folytatott, emellett verseket írt. Négy kötete jelent meg. Mai szemmel nézve néhány sor, versszak lépi át a közölhetőség határát, a többi mosolyogtató. *Béri Gyula* szenvedésekkel teli, dekadens lírája még akkor is feledhető, ha munkásságát a Kisfaludy-társaság díjjal jutalmazta. *Béri, Horváth Danó* és *Horváth Kálmán* jogászként végzett, miként még jó néhány, a válogatásban szereplő szerző is. Érdeemes lenne eltöprengeni

azon, miért vonzódtak ennyire abban a korban az ügyvédek, ügyészek a költészethez.

Farkas Pál maradandóbbat alkotott gimnáziumi tanárként, mint költőként. Habsburg-ellenes szellemben tanított. Egy verseskötetet jegyez. *Herczegh Jenő* verseit a megyei újságok mellett közlik az országos lapok is, ami persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy minőséget hozott létre. *Jeszenszky Danó* közéleti személyiség, ahogy a korai krónikák jegyzik, Balassagyarmat újjászületésének vezére. Losoncon született, iskoláit helyben, Selmecbányán és Pozsonyban végezte. Utóbbi helyszínen Petőfi szobatársa volt, 1848-ban tette le az ügyvédi vizsgát. Balassagyarmaton gyakorolta hivatását. Történelmi tanulmányokat írt, lapot alapított, szerepet játszott a helyi takarékszövetkezet létrejöttében, megalapította a Balassagyarmati Dalegyletet, és ő volt a Balassagyarmati Népkör első elnöke. Zonda szerint „... magas intellektusú, bölcs, a világgal állását pontosan ismerő és követő, mélyen gondolkodó személyiség rajzolódik ki, aki költőként is sokszínűbb megyei kortársainál.

Luby Sándor mellett se menjünk el szótlánul. Még csak tizennyolc éves volt, amikor a *Vasárnapi Újság* közölte egyik versét. A fővárosi irodalmi lapok majd' mindegyikében publikált. Műfordítói munkássága is igen gazdag. *Komjáthy Jenő*vel közösen szerkesztette a *Röpke Ivo*ket.

Ki ne hallott volna *Madách Aladárról*, *Madách Imre* és *Fráter Erzsébet* fiáról? Olvasottsága okán, és talán a példa látván próbálkozott meg verseket faragni. Első könyve egy szerelem története. Bizony ez rossz könyv, tele suta sorokkal, kopott rímekkel, frázisokkal. Mindig megemlítjük (mert titokzatos), ha róla esik szó, hogy élénken foglalkoztatta a

spiritualizmus, mondhatni, ez lett az élete. Új verseinek központi témája is ez. *Nagy Iván* tudós, történész, muzeológus, az MTA tagja, egy genealógiai mű és sok tanulmány szerzője. A kérdés az: mit keres a költők között. Tizennégy évesen vetette papírra első verseit, ám felismerte gyengéit, és ahhoz is volt bátorsága, hogy fricskázza magát: *Ki úgy vélekedik, / Hogy költő nem vagyok én? / Igaza van! – mert / Verseimben nincs költemény.* Zonda sem az esztétikai színvonaluk miatt szerkesztette be verseit a kötetbe, inkább kuriózumként.

(*Csalomjai*) *Pajor István* tagja volt a Petőfi- és a Kisfaludy-társaságnak. Négy nyelven beszélt és fordított. Számtalan újságban publikált. Versei gunyorosak, csipkelődők, satirikusak. *Papp Gyula* és *Sréter Kálmán* földbirtokos és *Stampay Miklós* tanár is megpróbálkozott a versfaragással. *Vértessy Gyuláról* azt írja Zonda, modern hangú, tehetséges költő. Én ezt nem merném kijelenteni ilyen határozottan, hiszen ilyeneket írt: „*Virágos tavasszal / Napsugaras nyáron / Őszi ködöt érzek / A csodaszép tájon.*” A szerző a levéltárban talált egy kézzel írt, gúnyverseket tartalmazó kis kötetet, amelynek belső oldalán *Jeszenszky Kálmán* balassagyarmati plébános pecsétje látható. A sok helyesírási hibától hemzsegő, ellentmondásos szöveg szerzője ismeretlen. E könyv meglelt volna nélküle.

Szerves folytatása az előző könyvnek a következő: *Lisznyai Kálmán válogatott versei*. Ha már belevetette magát a kutakodásba Zonda Tamás, nem hagyta annyiban a dolgot; egy szerzőt kiemelt a többi közül. Hogy miért, arra a szerző adja meg a választ: „... mert röviden átfutva könyvein úgy tűnt, hogy talán külön kötetet érdemel tetemes költői életműve, és főként különleges figurája.”

Lisznyai jogász létére belevetette magát az irodalomba, az irodalmi életbe. Pesti szalonok kedvenc költője lett, rendre ő állt a társaság középpontjában, igen jó ivócimbora hírében állt. Gerinces ember lévén, nem hajlongott a politikai széljárások irányába. Kényszerorozásra vitték, és amikor visszament Pestre, jó ideig megfigyelés alatt állt. 1851-ben adta ki a *Palóc dalokat*. A siker hatalmas: az első kiadás után jött a második. A hatezer példány egy szálig elfogyott. Három új könyvvel jelentkezett. Jött a *Madarak pajtása*, az *Új palóc dalok* és a *Dalzungora*. Népszerűségét csak növelte, hogy állandóan *dalidózott*. Ma úgy mondanánk: hahnizott. Habár Lisznyaiék ezeken a rendezvényeken szavaltatokkal, zenével a nemzeti érzést is ápták és erősítették. Az elhangzotakat a költő összegyűjtötte és kiadta

Szavaltkönyvét. Az eszeveszett hajtásnak, lángolásnak, a mértéktelen italozásnak egyenes következménye lett a betegség. Lisznyai egészségi állapota megromlott, és 1863. február 12-én meghalt. Jó évtizedig tündökölt költőként, majd a homály feledésébe merült.

El kell ismerni: hatalmas munkát végzett Zonda Tamás. Hiánypótló művek születtek. Igaz, én más szempontok szerint, kicsit szigorúbban válogattam volna. Néhány költőnek nevezett alkotó nem üti meg azt a szintet, ami miatt érdemes volt őket áttemelni a mába. Ez persze semmit nem von le Zonda érdemeiből.

(*Nagyok Árnycáiban: Madách Imre Városi Könyvtár, Balassagyarmat, 2008*;
Lisznyai Kálmán válogatott versei: Madách Irodalmi Társaság, Balassagyarmat, 2009)

MADÁR JÁNOS

Magasra emeli arcát és lobog

Mirtse Zsuzsa: *Idő és mérték*

A költészethez annyi szép és elementáris élmény kötődik, hogy amikor egy kortárs új könyvét olvasgatja az ember, szembesül azzal, hogy ma is születnek igazi tehetségek. Mirtse Zsuzsa *Idő és mérték* című verseskötete ilyen meglepetéssel, érzéssel szolgált. Váratlan volt már az is, hogy a szerző „szabálytalan verseknek” nevezi a gyűjteményt, amely – egyébként – nagyon is szabályos, hiszen a benne olvasható költemények igazán a vers technikai

törvényei szerint születtek. Poétikai értelemben minden a helyén van: legyen az klasszikus hangvételű vers vagy prózavers, heroisztikus formabontás. Mint egy igazi hős, magasra emeli arcát és lobog, lobog. Mi van e mögött a tűz mögött? – vetődik fel azonnal a kérdés.

Tiszta láng és gyönyörűség – válaszolhatjuk nyugodt szívvel, hiszen csodálatos költemények egész sora bizonyítja a lélek misztikus kivetüléseit, a létezés legmélyebb érzéseinek őszinte kimon-

dását: „Te már ott vagyok, én még itt vagy. / A tél mindkettőnknek fáj. / Neked ott lent hidegem, nekem idefent fázol. / Én még itt vagy, hol te vagyok, nyár.” (*Te már ott vagyok...*); „Szemed ezentúl mindig a szememet nézi, / bárhová bújssz, és bárhová tűnök el” (*Titkos út*); „Üres zsebemből lopta képeit, / idő sem volt, hogy ráköszönjenek, / felismerném, ha lenne élete, / vagy ébredése, mikor elviszik. // Aztán ma végre szembejött velem, / kabátom összehúzta homlokán, / egyetlen választ sem tudhat ma már, / mert nincsen arca, nincsen szeglete.” (*Elvarratlanul*) A hiány, a semmi létezése, az elmúlás kegyetlen párbeszéde, ami áthatja szinte valamennyi versét. Monodramatikus, önmagát marcangoló ez a költészet abban az értelemben is, hogy a költő egyszerre mond ki megrendítő és felemelő, fájdalmas és megtisztító erejű dolgokat: „Tenyered vállamra gyűrődik” (*A boltív alatt*); „Játszunk életeket, reggeli napfényt, / túlélést, ha kell, napi feltámadást” (*Napjátékok, naplevelek*); „Mindig rosszul érkezünk, hiába jól/ estünk egymásnak, miként a fák” (*Öreg kert*); „Elhiszlek, reggel mégis megköveznek - / késednek fénye világít nyakamon” (*Platon barlangja*); „felismersz, vagy felismerni vélsz/ egy törött cserépben, kidobott tárgyban” (*Viselkedés-mintázatok*). Az ellentétekre épülő versek, a jó és rossz állandó keveredése szembe-tűnő jegyei Mirtse Zsuzsa költészetének. Talán éppen ebben a folytonos lobogásban, szünni nem akaró perlekedésben van a lényeg: ítélet önmaga és a világ fölött.

Erőteljes kritikai érzéssel, szókimondó közvetlenséggel fordul környezete felé. Az élettér – ahol reménykedik és szomorú, hallgat és provokál – mindig kevés neki. Több kell: szerelemből, szeretetből, hazából, békéből és vágy-

ból, mert „szeretek babrálni a világgal. / Szenvedélyesen játszom bármivel – és bárkivel. / Néha veszítek, néha nyerek. / Néha nem tudom, a kettő között mi a különbség. / Kislány koromban aranyásó akartam lenni. / Szeretnék egy üveg cipellőt.” – olvashatjuk a könyv fülszövegében. Ez a vallomás is azt bizonyítja, hogy Mirtse Zsuzsa örök emberi nyugtalansága, alkotói természete tele van – jó értelemben vett – szertelenséggel, megfélemezhetetlen indulatokkal. „Szabálytalanul szabályos versei néha provokációk, szemtelenkedések, más-kor tűnődések, belenyugvások a megváltoztathatatlanba, de mindenképpen arról a nagyon különös valamiről szólnak, amiről azt mondjuk, hogy: élet. Idő és mérték – vagy időtlen mértéktelenség, ezt a kettős utat kell járnia. És fogja is, mert olyan...” – összegzi a könyv hátoldalán található kiadói méltatás. „Mert olyan...” – és itt van Mirtse Zsuzsa emberi, költői magatartásának a lényege: a megfélemezhetetlenségben, az öntörvényűség hihetetlen erejében. „A cserebogárnál sem az a fontos, hogy miből lett, hanem hogy repülni tudjon...” – ennél pontosabban talán senki sem tudja megfogalmazni mindazt, amit ez az életrajzszerű vallomásrészlet magába zár. Mirtse Zsuzsa tudja csak, hogy miért éppen a cserebogár – a csoda, a csoda, a születés, a fölemelkedés és lobogó szárnyalás – teremtésmitoszáinak egyik legérdekesebb mozzanatát emelte be kulcsfontosságú ars poeticájába. Ki is valójában Mirtse Zsuzsa? Ki is az a közvetlen, mégis távolságtartó alkotó; titkokkal, rejtélyekkel teli költő, aki elkápráztat bennünket verseivel? Nagyon nehéz volna pontos választ adni, talán nem is lehet. Mindenesetre elégedjünk meg most annyival, hogy ragyogó értékekkel ajándékozott meg bennünket. Az *Idő és mérték* című köte-

tében olvasható művek fényesen szá-
guldanak, magukkal viszik az olvasót
is. Magasság, mélység, idő és időtlensé-
ség, mérték és mértéktelenség – mind-
mind olyan fogalompárok, amelyek
éppen az ellentétükben vonzzák egy-
mást. A közvetlen közvettség filozófi-
ája nem egészen új a magyar költészet-
ben, mégis úgy érezhetjük, hogy Mirtse
Zsuzsa egészen szokatlan dimenziókat
villant fel verseiben. Az érzékletesség és
a megfoghatatlan – mint költészetének
egyik jelenlévő eszközrendszere – olyan
mértékben kitágítja verseit, hogy azok
az egyetemesség érvényével hatnak az
olvasóra. Tudom, hogy ezek nagy sza-
vak, mégis közel állok a valósághoz,
amikor arról beszélek, hogy itt van kö-
zöttünk egy fiatal költő, egy fiatal nő,
aki csodát művel. Mint a varázsló, úgy
elkápráztat bennünket: úgy bánik a
magyar nyelvvel, a magyar nyelv rend-
kívül gazdag rejtelseivel. Az archaikus
ízeket is próbálgató versbeszéd, a kar-
cos-keserű dallamok – visszafelé az
időben – is érvényesítik a költő élet-
helyzeteit, vágyait. A létérzés fogalma,
az emberi teljesség hitelessége is mér-
hetetlen dimenziókat ölel magához az-
által, hogy történelmi távlatokat nyer-
nek a szavak, a versek. Mintha örökké
élt volna a költő, mintha ősidők óta
csak az a vágy hajszolná, hogy talál-
kozzon velünk, nekünk énekeljen.

Ösztönösség, tudatosság rejlik emö-
gött? Talán mindkettő. Hiszen a követ-
kezetesség, az objektív és szubjektív
költészet mértani pontossága mégiscsak
arra utal, hogy a – térbeli, időbeli –
végtelenségre való törekvés szinte ál-
talanos nála az alkotás folyamatában.
Lélektani mozzanatait tekintve: a tár-
gyak, jelenségek, történések pillanat-
nyiségében megérzi az átfogó, minde-
nek fölfe magasodó rezignációkat. Ezen
a ponton mérhetők le leginkább Mirtse

Zsuzsa érzelmi azonosulásai, megren-
dülései is: „Egyre kevesebb képünk ma-
rad, / már csak magunkat tudjuk kül-
dözgetni, / elfogyott körülöttünk min-
denki, / akibe még kapaszkodnunk le-
het” (*Képes lapok*); „Úgy fogok majd el-
menni, halkán, puhán, / egy éber haj-
nalon, hogy semmit sem / ettem, és
melletted hagyom minden ruhám” (*Vá-
logatott ürességeim*); „Pedig lehetett vol-
na jobb, / mint párás kockacukor-idő. /
A tér – mint mindig – szűk és kevés
volt, egymás füléből csorogtunk, mint
az eső” (*A Nap két oldalán*); „Kockáinkat
csak dobálni tudjuk már, / megint csak
szögeink vannak, / hasamban Napot
hordok, / holdas éjjeleken lopni ta-
nulsz” (*Forgástetek*). A végtelenhez ta-
padó képzettársítások, a jelenlévő való-
ság látomássá való tágítása bonyolult,
sokrétű nyelvi folyamat. Leggyakrab-
ban elvont, gondolati síkon marad a lát-
tatás, mégis lépten-nyomon odaérezzük
a költői képek nyelvi kényszerét. Szám-
talan versében mélyen rejtező emléke-
ket szólít meg, tudatosít, mozgósít és
kapcsol össze az irodalom legfőbb
áramköreivel. Ezzel önmagában is – az
elemi költészet ambivalenciájának tör-
vényszerűségei szerint – óriási hatást ér
el: minden egyenlő önmagával, és
mindennek az ellenkezője is igaz. Sok-
rétűvé, áttételessé válik ezáltal a vers, és
nincs szükség semmiféle túldíszített-
ségre, nyelvi mutatványra. Mindez
nagyfokú fegyelmezettséget, követke-
zetességet igényel, hiszen minden pil-
lanatban jobban látszik a költő arca. Hi-
ába is takargatná indulatait, kétségbe-
eséseit, örömeit; az idő egybemossa
benne az ellentéteket, és valami új mi-
nőségében mutatkozik meg a lélek. Szo-
katlan grammatikája a megfigyelés
élességével, a jó arányérzék segítségével
összetéveszthetetlen világot hoz lét-
re.

Nehéz volna őt bárkihez is hasonlítani, besorolni. Sajátos költészete, öntörvényűsége olyannyira egyedivé teszi, hogy önmagához mérhető leginkább. Korábbi köteteinek (*A kövek története*, geológiai mesekönyv, társszerzőként, Pangea, 1999; *Égforogató csodagyűrrű*, Jankovics Marcell illusztrációival, Méry Ratio Kiadó, 2004; *Lovagkór*, Jankovics Marcell tusrájzaival, Méry Ratio Kiadó, 2007; *Kenguruk a Körúton*, antológia, Irodalmi Jelen, társszerzőként, 2009; *Fogadó a Négy Macskához*, regény, Ciceró Kiadó, 2010) tükrében is azt mondhatjuk, hogy nem lehet őt besorolni, beskatulyázni. Most megjelent könyvével még inkább megerősítette

bennem azt az érzést, hogy egyedülálló költészetről van szó, amelynek igazi értékeit Szondi György író, könyvkiadó és bolgarista fedezte fel. Nem véletlen, hogy a Napkút Kiadó gondozásában jelent meg a könyv. Különös értéket képvisel, és beszédes az a tény is, hogy Szondi György színes képei illusztrálják a verseskötetet.

Mirtse Zsuzsa „szabálytalan” verseivel olyan szigorú szabályokat állított fel a kortárs költészetben, hogy ezzel minden elismerésünket kiérdemelte.

(*Cédrus Művészeti Alapítóány*, Napkút Kiadó, Budapest, 2010)

